

ДЕКОРАТИВНИ МОТИВИ НА
АНТРОПОМОРФНИМ ФИГУРИНАМА СА
ЛОКАЛИТЕТА БЕЛОВОДЕ
(ИСТОЧНА СРБИЈА)

Марија Свилар

Београд

Душко Шљивар

Београд

e-mail: marijasvilar@yahoo.com | Оригинални научни рад

Примљено: 3. 6. 2021. | УДК: 903.26/.27:738"634.7"(497)

Прихваћено: 7. 5. 2022. | 902.2(497.11)"2001/2008"

Апстракт: *Каснонеолитске антропоморфне фигурине представљају један од најкарактеристичнијих и највидљивијих археолошких налаза у југоисточној Европи. Предмет овог рада је корпус антропоморфних фигурина са локалитета Беловоде пронађених током истраживачких кампања од 2001. до 2008. Рад има за циљ да ову групу налаза размотри са аспекта примењених декоративних техника и мотива, са посебном усмереношћу на орнаменте у виду пластичних апликација.*

Кључне речи: *антропоморфне фигурине, Беловоде, декорација, апликације, касни неолит, централни Балкан*

Увод

Каснонеолитска пластика, а понајвише антропоморфне фигурине сматрају се посебно интересантним, интригантним и драгоценим налазима, чије разматрање са методолошког аспекта представља озбиљан изазов у свим фазама истраживачког процеса, од постављања истраживачких питања, преко класификације и типологије, па све до интерпретације. Испрва се, у домаћој литератури анализи ових предмета приступало са снажном усмереношћу ка проблемима датовања и хронологије (Гарашанин 1979; Срејовић 1968, 1984; Tasić 1973; Васић 1936), док се у новијим студијама (Požić 2012; Požić and Blagojević 2014) посебна пажња поклања обрасцима фрагментације фигурина.

У периоду од 2001. до 2008, на локалитету Беловоде истражено је седам сонди (VIII–XIV), у којима је регистровано укупно 117 антропоморф-

них фигурина.¹ Ниједан од ових предмета, међутим, није нађен у контексту примарне употребе (који нам је, када је ова врста налаза у питању, често непознат), или унутар неке затворене целине попут куће или јаме, већ у културном слоју. Штавише, не само да су антропоморфне фигурине најчешће налажене ван неког специфичног контекста, већ и немали број ових предмета припада површинским налазима који су услед дејства различитих тафономских процеса, најпре орања, растурени на локалитету. Поред тога, због високог степена фрагментације и оштећења насталих услед дејства различитих абразивних процеса није било могуће детаљније испитати све налазе, те су конкретније разматрани само они на којима се јасно уочавају специфичне орнаменталне технике и мотиви.

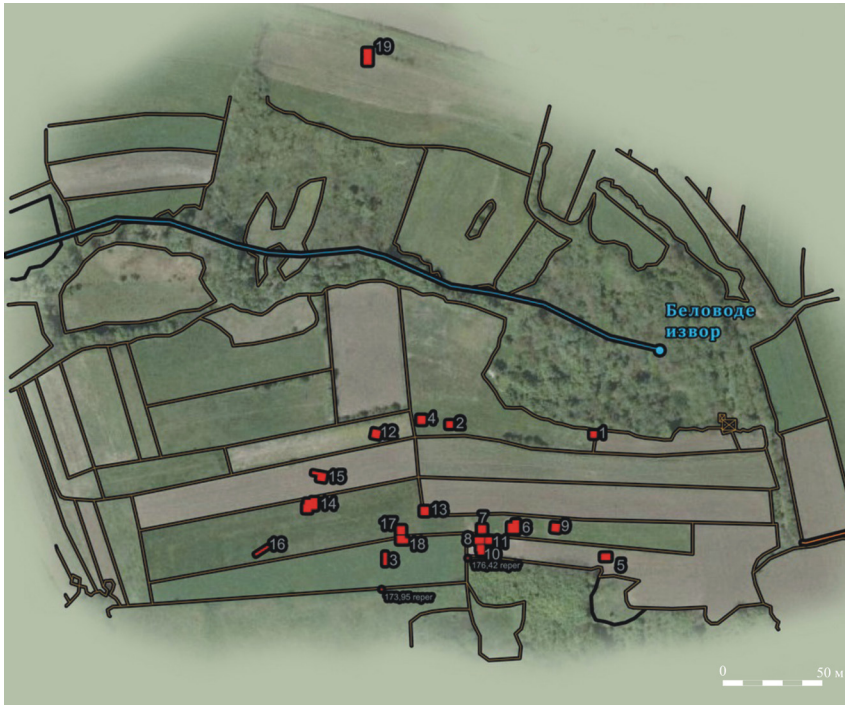
Од 117 налаза колико је овде приказано, присутно је само 14 фигурина (у различитим положајима – најчешће у стојећем, а ређе у седећем ставу) потпуно или скоро потпуно очуваних (Т. I/3, 5; Т. VII/31; Т. VIII/36, 39; Т. IX/46; Т. X/47, 48, 51, 52, 53; Т. XV/75; Т. XVIII/93; Т. XIX/103), а њихова висина се креће у интервалу од 2,2 до 7,2 цм, са просечном вредношћу од 4,24 цм (табела 1). У највећем броју случајева (25), очуване су само главе фигурина или доњи део, односно база (22). Остали примерци, фрагментовани су на различите начине – махом трансверзално, док је број спојених налаза занемарљив.

Одређивање пола као женског или мушког извршено је на основу присуства специфичних полних карактеристика. У женске фигурине, класификовани су они предмети на којима су јасно приказане дојке или вулва, док су у мушке опредељени налази са представом фалуса. На само 9 налаза, међутим, приказане су полне карактеристике – женске (7) и оне на којима су истовремено заступљене и женске и мушке одлике (2), док су остале фигурине код којих је торзо у довољној мери очуван приказане без специфичних елемената. Премда се у разматрању антропоморфних фигурина женски наратив поприлично усталио, што је довело до тога да се већина налаза који су моделовани без јасних ознака пола махом сматра женским (Уско 1962, 42), у новије време се све чешће истиче да у каснонеолитским хоризонтима фигурине са женским одликама не морају обавезно бити и најзаступљеније (Nanoglou 2010; Тасић Н. Н. 2008; Vuković and Perić 2014).

¹ Цео корпус је у више детаља (у форми каталога) описан и презентован на другом месту (Свилар 2010), док је групу фигурина прикупљених током ранијих истраживања на Беловодама, у периоду од 1994. до 2000, анализирао А. Ђорђевић (Ђорђевић 2004). Овај рад представља први у низу публикација о пластици са Беловода, где су антропоморфне фигурине разматрене са аспекта декорације.

Фрагментација фигурина / Fragmentation of figurines		
1.	Комплетне / Complete figurines	7
2.	Незнатно фрагментоване (недостаје део лица, једна рука, нога или део базе) / Slightly fragmented (part of the face, an arm, a leg or a part of the base is missing)	7
3.	Очувано тело - недостаје глава / Preserved body - missing head	7
4.	Глава / Head	25
5.	Глава - торзо / Head - torso	5
6.	Глава - руке - торзо / Head - arms - torso	5
7.	Глава - једна рука - торзо / Head - one arm - torso	5
8.	Торзо / Torso	7
9.	Торзо - руке / Torso - arms	2
10.	Торзо - једна рука / Torso - one arm	13
11.	Доњи део / Lower part	22
12.	Доњи део - руке / Lower part - arms	4
13.	Доњи део - једна рука / Lower part - one arm	5
14.	Једна нога / One leg	3

Табела 1. Фрагментација антропоморфних фигурина са Беловода
Table 1. Fragmentation of anthropomorphic figurines from Belovode

Сл. 1. Локалитет Беловоде, ситуациони план са позицијом сонди
(Документација Завичајног музеја у Петровцу на Млави)

Fig. 1. The site of Belovode, situation plan with the position of trenches
(Documentation of the Homeland Museum in Petrovac na Mlavi)

Локалитет Беловоде

Локалитет Беловоде (источна Србија) налази се 2 км западно од села Велико Лаоле и припада територији општине Петровац на Млави. Смештен је на издигнутом платоу елипсоидног облика, надморске висине од око 190 м, на десној обали речице Бусур. У подножју овог платоа налази се истоимени извор Беловоде (сл. 1), а у непосредној близини насеља протичу и велике реке попут Млаве и Велике Мораве. Систематска археолошка ископавања започео је 1994. године Народни музеј у Београду. Истраживања којима је руководио Д. Шљивар вршена су испрва у сарадњи са Народним музејом у Пожаревцу, а затим, и са Завичајним музејом у Петровцу на Млави, који је, између осталог, и оформљен у циљу прикупљања, анализе и презентације археолошке грађе са овог значајног локалитета.

Реч је о вишеслојном налазишту, чија се окупација протеже од раног неолита до касног бронзаног доба (Whittle et al. 2016, 22). Апсолутни датуми из каснонеолитског хоризонта указују на то да је насеље основано пре

5300 г. п. н. е. (Borić 2009; Whittle et al. 2016), што га опредељује у једно од најраније основаних на територији винчанске културе. Последња геомагнетска снимања показала су да се величина насеља процењује на око 90 хектара,² а новија ископавања потврдила су и присуство одбрамбених ровова, што Беловоде убраја у групу сада све бројнијих утврђених каснонеолитских насеља попут Стублина (Crnobrnja 2014), Орешковице–Селишта (Borić et al. 2018), Ациних Њива,³ Ујвара (Draşovean et al. 2017), Парце (Lazarović 2014) а вероватно и многих других.

Ипак, ово налазиште у литератури је најпознатије по томе што је већ у почетним фазама истраживања интерпретирано као каснонеолитски центар за примарну металургију бакра (Шљивар и Јацановић 1996, Šljivar and Jaconović 1997, и сл.), највише због великог броја налаза малахита, који су на локалитету присутни готово у свим хоризонтима. Истовремено, будући да је у селу Ждрело (10 км источно од Беловода) откривен рудник, претпоставља се да би он могао да представља место са кога је у периоду касно неолита добављана руда која је на Беловодама обрађивана. Досадашња истраживања, која су са незнатним прекидима трајала до 2019. године, умногоме су била концентрисана на јужни сектор насеља где су геомагнетска снимања указала на постојање гушће концентрације спаљених објеката. У оквиру истражене површине (око 600 м²), детектовано је и испитано петнаестак спаљених надземних објеката, двадесетак отпадних јама и два система одбрамбених ровова који су окруживали насеље.

Декоративне технике и мотиви на фигуринама са Беловода – фризура, одећа и накит

Орнаменталне технике и мотиви који се јављају на антропоморфним фигуринама заступљени су и на другим предметима које затичемо у каснонеолитском археолошком запису – жртвеницима, поклопцима, амулетима, као и керамичким реципијентима. Док на керамичким посудама по правилу доминира канеловање и глачање (Svilar 2021),⁴ фигурине (као и остала пластика), најчешће су орнаментисане техником урезивања (док су биле у кожном стању), због тога што је помоћу урезаних мотива (као и

² Податак са новијих истраживања под руководством Народног музеја у Београду и Универзитета Колумбија у Њујорку.

³ Д. Милановић, М. Кочић, лична комуникација.

⁴ Глачање је пре свега најдоминантнија техника обраде површина у каснонеолитским асемблажима на простору централног Балкана (Vuković 2019b, 174), али су на грнчарији чести и орнаментални мотиви изведени овом техником.

комбинацијом урезивања са другим орнаменталним техникама, попут бојења или сликања) најједноставније и најупадљивије представити фризуру, одећу или накит. Од укупно 117 предмета приказаних у овом раду, више од половине је орнаментисано (65 примерака), и то најчешће урезивањем (55). Различити урезани мотиви, постављени хоризонтално, вертикално или косо могу се јавити на сваком делу тела – глави, торзу, рукама, доњем делу или ногама. Најчешћи су: линије или снопови линија, који понекад могу бити испуњени инкрустацијом, затим праволинијске, лучне или угласте траке, траке у комбинацији са убодима, а јављају се и различити геометријски мотиви: троуглови, ромбови, спирале, и сл.

Од свих делова тела, орнаментисање је најзаступљеније на главама фигурина (15). У тој зони, махом се јављају паралелни вертикални урези, који највероватније представљају косу, најчешће приказану како у праменовима пада низ леђа (Т. II/ 8, 9, Т. III/ 13, 14, Т. VIII/ 37, Т. IX/ 43, 45, Т. X/ 49, Т. XI/56, Т. XIII/68, 72, Т. XV/76, Т. XVI/85, Т. XVII/88, Т. XX/106). На неким примерцима, комбиновањем урезаних линија представљене су и нешто сложеније фризури, на пример пластично моделоване плетенице (Т. II/10, Т. III/12, Т. VIII/38, Т. XII/59, Т. XXI/113), фризура очешљана у облику „јелових грана” (Т. IV/15, Т. XIII/71), „рибље кости” (Т. XX/105), док је на једном примерку (Т. XV/76), помоћу паралелних урезаних линија највероватније приказана коса покупљена у пунђу. Такође, у комбинацији са урезаним линијама може се јавити и попречни жлеб, што све заједно највише подсећа на фризуру са неком врстом рајфа (Т. I/ 4, Т. XIII/68). Код једног примерка (Т. VIII/37), на темену леве половине главе видљиве су густо урезане паралелне линије које прекривају читаву зону, док се на десној страни налази тек неколико линија, којима је по свој прилици приказан само прамен косе који полази одмах изнад чела и пада на врат. Такође, урезане линије на темену понекад могу бити организоване тако да формирају ромбове (Т. XVIII/95).

На 11 фигурина (Т. IV/16, Т. V/ 21, 22, Т. VII/32, Т. IX/41, Т. XI/56, 57, Т. XIV/74, Т. XVII/86, 88, Т. XX/107) јавља се украс у виду кратких вишеструких V-уреца смештених испод врата, најчешће на предњој страни, а ређе на обе стране истовремено. Њима је највероватније представљена ограда, или, можда, изрез на одећи.

Паралелне урезане линије (хоризонтално или косо постављене) које су распоређене у горњем делу тела присутне су код 6 примерака (Т. XI/58, Т. XV/80, Т. XVI/82, Т. XX/109, Т. XXI/114). Помоћу њих је вероватно представљен каиш или ремен, док линије које су смештене око струка највише упућују на појас. С друге стране, комбинација урезаних линија која се код

8 примерака (Т. V/21, 22, 23, Т. VI/26, Т. IX/44, Т. XIII/65, Т. XVII/86, 89) јавља у доњем делу, могла би да сугерише представу одевних комада, тачније неку врсту сукње или прегаче. Орнамент у овој зони, изведен је са највише детаља у читавом корпусу. Састоји се од кратких или дужих уреза, који могу бити хоризонтално, вертикално или косо приказани, затим формирати мрежасте мотив или бити организовани у траке. Напослетку, с обзиром на то да је понекад и читава површина фигурина украшена урезаним мотивима (Т. VII/31, Т. XI/58, Т. XIII/69, Т. XX/108), претпостављамо да су на тим налазима приказане дуже хаљине или тунике.

На малом броју фигурина, у појединим зонама јавља се бојење црвеном пастозном бојом („crusted”) (Т. IV/15, Т. XIV/74, Т. XV/76), или трагови беле инкрустације (Т. XVII/86, 89, Т. XXI/114).

Код једног броја налаза (9), присутне су мање перфорације (пречника 1 мм) на специфичним деловима тела: најчешће на глави (темену, потиљку или код слепоочница), затим на рукама, а понекад и на боковима (Т. I/1, 6; Т. II/8; Т. III/12; Т. V/18; Т. VI/25; Т. XVI/82; Т. XIX/102; Т. XXI/113). Обично се претпоставља да су служиле томе како би се кроз њих провлачиле власи косе (Milojković 1990, 415; Тасић Н. Н. 2008, 149) (од природне косе или неког другог, пропадљивог материјала), делови накита или одеће. Истовремено, перфорације су довољно велике за провлачење тањег ужета помоћу којег би се фигурине фиксирале или окачиле негде (Nanoglou 2008), иако на налазима које овде разматрамо макроскопски нису уочени абразивни трагови који би указивали на те активности.

Поред урезивања и бојења, од орнаменталних техника заступљено је и аплицирање, које се јавља на два начина: у виду мањих кружних налепака на телу фигурине, и ређе – у форми тракастих налепака смештених на рукама. На укупно 12 примерака (Т. II/9, Т. III/14, Т. V/23, Т. VII/34, Т. XI/57, Т. XIII/67, Т. XIV/74, Т. XV/80, Т. XVII/86, 88, 89, Т. XIX/102, XX/112), присутни су мањи налепци, најчешће елипсастиг или овалног облика налик медаљонима који су аплицирани на одређеним деловима тела, у комбинацији са урезаним мотивима. Обично су распоређени у зони испод врата (Т. II, sl. 9, Т. III/14, Т. XI/57, Т. XIV/74, Т. XIX/102), на боковима или стомаку (Т. V/23, Т. XIV/80, Т. XVII/89), као и на грудима (Т. XVII/88, слика 2), што може да сугерише представе огрлице, односно појаса. Иако је највећи број фигурина са овом врстом декорације једноставне форме, са раширеним рукама моделираним у виду патрљака и без додатних орнаменталних мотива (Т. II, sl. 9), присутни су и налази сличне форме који с друге стране имају неколико паралелних V-уреца на врату на којима је прикачено 4–5 апликација (Т. XI/57,

Сл. 2. Антропоморфна фигурина са аплицираним кружним елементима
(Документација Завичајног музеја у Петровцу на Млави)

Fig. 2. Anthropomorphic figurine with applied circular elements
(Documentation of the Homeland Museum in Petrovac na Mlavi)

Т. XIV/74), као и исти урезани орнамент на врату и грудима (Т. XVII/88), струку (Т. XV/80), доњем делу тела, такође са неколико кружних апликација (Т. XI/57, Т. XVII/89). Примерци који на рукама имају аплициране пластичне орнаменте који највише подсећају на гривне (Т. III/14, Т. XIII/67, Т. XX/112), или можда рукаве на одећи, по правилу су још једноставније моделовани, са стубастим телом и раширеним рукама у виду кратких патрљака, које представљају крајњу супротност унеколико масивним апликацијама које су им накнадно додате. На једном примерку, обе варијанте орнаменталних мотива приказане су заједно (Т. III/14) – гривне на кратким рукама и кружне апликације у пределу врата где се завршава коса, представљена паралелним вертикалним урезима. Реч је, дакле, о фигуринама стубасте форме са компактним, скраћеним доњим делом (без представе ногу или неког другог детаља), чија је основа равна и најчешће овалног пресека. Овакве карактеристике указују на стабилност фигурине и могућност да је израђена како би у усправном положају можда била постављена негде. Руке су једноставно моделоване, у виду патрљака хоризонтално постављених и најчешће зашиљених на крајевима, који понекад могу бити перфорирани. Истом типу би се могли придружити и налази од којих су сачувани само доњи делови, а који су слично моделовани, такође са равном и кружном базом (Т. XV/80, Т. XVII/89). У овој групи налаза, посебно се издваја фрагмент ноге фигурине (Т. VII/34), са орнаментом у виду краћих и дужих урезаних линија, од којих се две најдуже укрштају на средини, док се на оба краја ноге (код стопала и испод коле-

на) налази низ мањих кружних налепака. Претпостављамо да су овде можда приказане наногвице, или пак низови кружних плочица заједно са урезаном орнаментиком представљају део одеће или обуће.

На налазе фигурина са аплицираним налепцима у стручној литератури је у више наврата скренута пажња (Šljivar and Kuzmanović-Cvetković 2011; Шљивар 2019; Vuković and Perić 2014). На основу досадашњих истраживања на Беловодама евидентиран је немали број антропоморфних фигурина са овим типом декорације (Šljivar and Kuzmanović-Cvetković 2011; Шљивар 2019), али су налази са сличном орнаментиком познати и са других каснонеолитских локалитета. На локалитету Винча–Бело брдо, у првим годинама истраживања евидентирано је неколико описаних налаза. Реч је о фигуринама чија се декорација састоји од троструког V-урезивања на врату, на чијим је крајевима прилепљен један ваљкасти привезак (Васић 1936: 31, Т. XXXIX, сл. 188а; 92, 93, сл. 467). Посебно је интересантан налаз фигурине стубастог типа (очуване у целости) са Винче (Šljivar and Kuzmanović-Cvetković 2011, 31, Т. III/4), на којој је аплицирано чак 11 кружних налепака, распоређених испод врата, на грудима и око руку. Затим, техника аплицирања кружних налепака у пределу врата примењена је и код седеће фигурине из Предионице (Галовић 1959, 29, Т. 3), као и на фигурини са Фафоса (Гарашанин 1998, кат. бр. 62).

Апликације овалног облика смештене на боку фигурине јављају се код једног примерка на Селевцу (Milojković 1990, 402, Т. 11.3/а). На овом налазу, двоструким хоризонталним урезима приказан је појас на који су низане четири кружне апликације. Слични украси присутни су и на две фигурине из Виткова (Чађеновић 2003) – урезана декорација у комбинацији са аплицираним кружним налепцима. На једном примерку стубасте форме (Чађеновић 2003, кат. бр. 125), са изразито наглашеном стеатопигијом, на боковима је са више паралелних уреза приказан појас на који су аплицирани кружни налепци, док испод њега креће низ паралелних вертикалних линија, којима је највероватније представљена сукња. На другом примерку (Чађеновић 2003, кат. бр. 146) који је моделован на сличан начин, такође је у зони бокова присутан орнамент у виду двоструко урезаних линија на којима је аплицирано више кружних налепака, док је у доњем делу украс у виду заобљених паралелних линија које падају преко ногу фигурине, што би све заједно требало да представља дужу сукњу издвојену појасом. Код једног примерка са локалитета Ледине (Жарково) (очуваног у целости), међутим, јављају се крупније пластичне апликације у зони бокова (Tasić 1973, 85, Т. XLVI/174), док урезане линије нису присутне.

На Плочнику су у новијим истраживањима такође регистроване фигурине које на рукама имају полукружне орнаменте који највише подсећају на масивне гривне (Шљивар 2019, 53, Т. II/5), или танке наруквице (Шљивар 2019, 53, Т. II/6; Т. III/1), као и један примерак код кога је на врату приказан карактеристичан украс састављен од вишеструких паралелних V-уреца, на чијим крајевима је аплицирана мања кружна апликација (Шљивар 2019, 55, Т. III/2). Коначно, слични орнаментални мотиви јављају се и код примерака са локалитета Павловац–Чукар (Vuković and Perić 2014). Основна разлика се, међутим, огледа у томе што су искључиво заступљени на налазима са јасним мушким атрибутима. Наиме, на фигуринама са овог локалитета, које су најчешће стубасте форме, јављају се орнаментални мотиви који подсећају на масивне гривне (које су у једном случају троструке) (Vuković and Perić 2014, 257–270, fig. 1, 6, 8–9, 16–17, 28), једнако као и кружне апликације (Vuković and Perić 2014, 258–266, fig. 4, 7, 19). Док су гривне постављене на рукама, нанизани кружни налепци махом су смештени на боковима, и у једном случају такође на рукама. Комбинација урезаних V-линија и кружних налепака смештених у зони врата код ових примерака недостаје. Коначно, код једне фигурине стубасте форме са суседног локалитета Ковачке Њиве, такође се јављају пластичне масивне наруквице на рукама (од којих је очувана само једна) моделованих у виду патрљака (Вуковић и др. 2016: 199, Т. III/10).

Разматрани детаљи, нарочито аплицирани налепци на рукама највише упућују на представе накита израђеног од неког чврстог, масивног материјала. С обзиром на то да је на Беловодама евидентирана висока учесталост малахита, од којег су најчешће израђиване перле, али и понеки привезак (Šljivar 2006, 96, Fig. 3–4), могуће је да на налазима које смо у нешто више детаља разматрали описане апликације представљају имитације оригиналног накита од бакра – привеске и гривне (Шљивар 2019, 54). С друге стране, није искључено да кружни елементи смештени махом на врату и боковима, као и полукружне траке на рукама, представљају имитацију накита од неке друге драгоцене сировине, попут на пример спондилуса, иако налази самог материјала на Беловодама приликом досадашњих истраживања нису регистровани.

Дискусија

Од самог почетка археолошких истраживања каснонеолитских налазишта на територији централног Балкана, антропоморфне фигурине уживају статус једних од највреднијих и најрепрезентативнијих археолошких налаза. Најчешће су разматране са стилско-типолошког аспекта, јер им је

по аутоматизму додељена важна улога у решавању културно-историјских проблема и успостављању хронологије. Премда би у данашње време аналитичке методе и технике које примењујемо требало да буду такве да на свеобухватан начин третирају све карактеристике овог типа артефаката, при анализи често није могуће заузети јасан, објективан и непристрасан приступ. Уколико томе додамо и чињеницу да је у новијим истраживањима разматрање археолошких налаза преусмерено са класификације и типологије (као коначног циља истраживања) у правцу идентификовања функције, контекста употребе и економске и друштвене организације праисторијских друштава, јасно је да се артефакти који потичу из културних слојева, за разлику од оних који долазе из поузданих контекста, чине далеко мање информативним (Svilar and Bogosavljević Petrović 2019). У том оквиру, антропоморфне фигурине, фрагментоване и измештене ван примарног контекста употребе, наизглед остављају мало простора за грађење смислених закључака и пружања одговора на актуелна истраживачка питања. С друге стране, будући да примарни задатак археолога и јесте разумевање поломљених, истрошених и одбачених артефаката (Charman and Gaydarska 2007), бројни налази антропоморфних фигурина, без обзира на то што су фрагментовани и најчешће лишени контекста, подсећају нас да је неопходно континуирано се суочавати са мноштвом неодговорених питања које њихово присуство у археолошком запису увек изнова побуђује.

Разматрајући орнаментисане примерке у овој групи налаза, посебно смо издвојили фигурине са аплицираним пластичним мотивима. Мање кружне апликације, распоређене на одређеним деловима тела, најчешће испод врата, на боковима или струку, и ређе на рукама јављају се махом у комбинацији са специфичном декорацијом у виду вишеструких паралелних уреза. Овакав тип орнамента присутан је углавном на налазима чије је тело крајње поједностављеног, шематског изгледа, што је можда био и некакав тренд у изради антропоморфних фигурина на широј територији каснеолитског света (на пример: Nanoglou 2008), а што је, с друге стране, донекле у супротности са урезаним мотивима у комбинацији са аплицираним кружним налепцима или полукружним заобљеним тракама које подсећају на гривне. Наиме, ови накнадно додати декоративни елементи стварају готово тродимензионалан утисак и фигуринама дају нешто стварнији изглед. Такође, изузев пар примерака код којих је наглашен струк или глутеји (Т. III/23, Т. XVII/88), остали налази немају нарочито истакнуте мушке или женске атрибуте, те самим тим међу њима није могуће направити раздвајање између представа индивидуа различитог пола. Сходно томе, намеће се

претпоставка да при изради ових налаза приказивање мушких или женских карактеристика није ни било приоритет. Из тога даље следи да је примарни циљ био да се истакну орнаментални детаљи у виду кружних апликација и полукружних трака који су додати у последњој фази моделовања ових налаза, како би се разликовали и издвојили од других фигурина. Која је онда била њихова друштвена улога? У којим активностима су учествовале? И свакако, која врста накита је представљена на њима?

С обзиром на то да су систематска ископавања на Беловодама потврдила високу учесталост малахита у каснонеолитским хоризонтима, с једне стране, могуће је да описани орнаментални мотиви представљају имитацију бакарног накита. Из тога даље произлази да би налази са овом врстом орнаментике могли да сугеришу посебан, односно виши статус појединих индивидуа међу каснонеолитским групама (Шљивар 2019, 54). Пластичне апликације, међутим, нису специфичне само за Беловоде већ се јављају и на фигуринама са других истовремених локалитета. Стога, иако сама идеја делује привлачно, с обзиром на то да на локалитету приликом досадашњих истраживања нису нађени ни медаљони ни наруквице од бакра, приказане пластичне апликације могле би да представљају делове накита израђеног од најразличитијих материјала – спондилуса, кости, коже, дрвета и сл. С друге стране, за групу фигурина са локалитета Павловац–Чукар, на којем је регистрован значајан број налаза са мушким полним карактеристикама (Vuković and Perić 2014), као и са различитим пластичним мотивима изнета је претпоставка да су ови налази могли бити коришћени у ритуалним активностима, тачније у обреду иницијације којим се обележава прелазак дечака у мушкарце.

Премда питања у вези са пореклом материјала који је представљен на описаним налазима остављамо отворена, учесталост антропоморфних фигурина са специфичним пластичним апликацијама у каснонеолитским хоризонтима на Беловодама, као и на другим истовременим локалитетима, сугерише важност наглашавања и разматрања ових детаља у циљу бољег разумевања како индивидуалних, тако и колективних идентитета међу каснонеолитским групама.

БИБЛИОГРАФИЈА

Borić, D. 2009. Absolute Dating of Metallurgical Innovations in the Vinča Culture of the Balkans. in: *Metals and Societies, Studies in honour of Barbara S. Ottaway*, Band 169, (eds.) T. K. Kienlin and B. W. Roberts, Bonn: Universitätsforschungen Archäologie: 191–246.

Borić D. et al. 2018. Enclosing the neolithic world: A Vinča culture enclosed and fortified settlement in the Balkans. *Current Anthropology* 59 (3): 336–346.

Васић, М. 1936. *Преисториска Винча III. Пластика*. Београд: Државна штампарија.

Vuković, J. 2019b. Technology and Function: Performance Characteristics and Usage Aspects of the Neolithic Pottery of the Central Balkans, in: *Tracing Pottery-Making Recipes in the Prehistoric Balkans 6th-4th Millennia BC*, (eds.) S. Amicone, P. S. Quinn, M. Marić, N. Mirković-Marić, M. Radivojević, Archaeopress Archaeology: Oxford: 172–181.

Vuković, J., Perić, S. 2014. Male figurines from Pavlovac-Čukar, Southern Serbia, in: *Anthropomorphism and symbolic behaviour in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe*. (eds.) C.-E. Ursu and S. Țerna, Suceava: Muzeul Bucovinei: 249–274.

Вуковић, Ј., Витезовић, С., Милановић, Д. 2016. Павловац – Ковачке Њиве – неолитски хоризонти. у: Археолошка истраживања на аутопуту Е75 (2011–2014), ур. С. Перић и А. Булатовић, Београд: Археолошки институт, 167–204.

Whittle A. et al. 2016. A Vinča potscape: Formal chronological models for the use and development of Vinča ceramics in south-east Europe. *Documenta Praehistorica* XLIII: 1–60.

Галовић, Р. 1959. *Предионица, неолитско насеље код Приштине*. Приштина, 1959.

Гарашанин, Д., Гарашанин М. 1979. *Супска, Стублина – праисторијско насеље винчанске групе*. Народни музеј, Београд.

Гарашанин, М. 1998. Винчанска култура и јадрански утицаји, у: Археолошко благо Косова и Метохије од неолита до раног средњег века. (ур.) Н. Тасић, Галерија САНУ, Музеј у Приштини, Београд: 56–87.

Grbić, M. 1929. *Pločnik, eine Prähistorische Ansiedlung aus der Kupferzeit*, Belgrad: Nationalmuseum in Belgrad.

Draşovean, F. 2017. The Lives of Houses: Duration, Context, and History at Neolithic Uivar, Romania. *European Journal of Archaeology* 20 (4): 636–662.

Ђорђевић, А. 2004. *Антропоморфне фигуристине са локалитета Беловоде*, хабилитациони рад за звање вишег кустоса, Народни музеј у Београду, непубликовано.

Lazarovici, G. 2014. Cu privire la sistemele de fortificații din Transilvania și Banat din perioada neoliticului și a Epocii cuprului (Gornea, Pața, Iclod, Fundătura), Partea I: fortificațiile neolitice (About some Neolithic and Copper Age Fortifications System in Transylvania an Banat (Gornea, Pața, Iclod, Fundătura). First part: Neolithic Fortifications), *Angvstia* 17–18: 11–66.

Milojković, J. 1990. The Anthropomorphic and Zoomorphic Figurines, in: *Selevac a Neolithic Village in Yugoslavia*. (eds.) R. Tringham and D. Krstić, Monumenta archaeologica v. 15. Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles, CA: 397–436.

Nanoglou, S. 2008. Qualities of Humanness: Material Aspects of Greek Neolithic Anthropomorphic Imagery. *Journal of Material Culture* 13(3): 311–334.

Nanoglou, S. 2010. The representation of phallic in Neolithic Thessaly, Greece, *Documenta Praehistorica* XXXVII: 215–225.

- Porčić, M. 2012.** Contextual analysis of fragmentation of the anthropomorphic figurines from the Late Neolithic site of Selevac, *Etnoantropološki problemi* 7(3): 809–827.
- Porčić, M., Blagojević, M. 2014.** Fragmentation, context and spatial distribution of the Late Neolithic figurines from Divostin, Serbia, in: *Anthropomorphism and symbolic behaviour in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe*. (eds.) С.-Е. Ursu and S. Țerna, Suceava: Muzeul Bucovinei: 91–107.
- Срејовић, Д. 1968.** Неолитска пластика централнобалканског подручја, у: *Неолит централног Балкана*, (ур.) Ј. Трифуновић, Београд: Народни музеј: 177–239.
- Срејовић, Д. 1984.** Уметност и религија, у: *Винча у праисторији и средњем веку*, Галерија САНУ: Београд: 42–56.
- Свилар, М. 2010.** *Антропоморфне фигуристине са локалитета Беловоде*, стручни рад за звање кустоса, Народни музеј у Београду, непубликовано.
- Svilar, M. 2021.** *Životni ciklus грнчарије: upotreba i odbacivanje keramičkih posuda u kasnom neolitu centralnog Balkana*. Doktorski rad, Univerzitet u Beogradu.
- Svilar, M., Bogosavljević Petrović, V. 2019.** Bigfoot – to whom it belongs?: a forgotten artefact from the Neolithic site of Crnokalačka Bara, Central Serbia. *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 35: 271–286.
- Tasić, N. 1973.** *Neolitska plastika*. Muzej grada Beograda: Beograd.
- Тасић, Н. Н. 2008.** Неми сведоци једног времена – фигурална уметност Винче, у: *Винча – праисторијска метропола*. (ур.) Д. Николић, Београд: Филозофски факултет, Народни музеј, Музеј града Београда и Галерија САНУ: 139–163.
- Ucko, P. J. 1962.** The Interpretation of Prehistoric Anthropomorphic Figurines. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 92 (1): 38–54.
- Crnobrnja, A. 2012.** Group identities in the central Balkan Late Neolithic. *Documenta Praehistorica* 39: 155–165.
- Чађеновић, Г. 2003.** *Витковачко поље у праисторији – насеље винчанске културе*. Каталог изложбе, Народни музеј Крушевац.
- Šljivar, D. 2006.** The earliest copper metallurgy in the Balkans. *Metallurgija* 12 (2): 93–104.
- Шљивар, Д. 2019.** Беловоде, Плочник: ретки облици винчанске антропоморфне пластике. *Зборник Народног музеја* (Београд) 24–1: 49–62.
- Šljivar, D., Jacanović D. 1996.** Belovode – Vinča culture settlement in northeastern Serbia. *Prehistoire Europeene* 8: 175–189.
- Шљивар, Д, и Јацановић Д. 1997.** Велико Лаоле, „Беловоде” насеље винчанске групе. *Гласник Српског археолошког друштва* 13: 115–124.
- Šljivar, D., Kuzmanović-Cvetković, D. 2011.** Belovode, Pločnik; on Copper Metallurgy in the Vinča Culture. *Zbornik Narodnog muzeja* (Beograd) 20–1: 27–46.

Marija Svilar

Belgrade

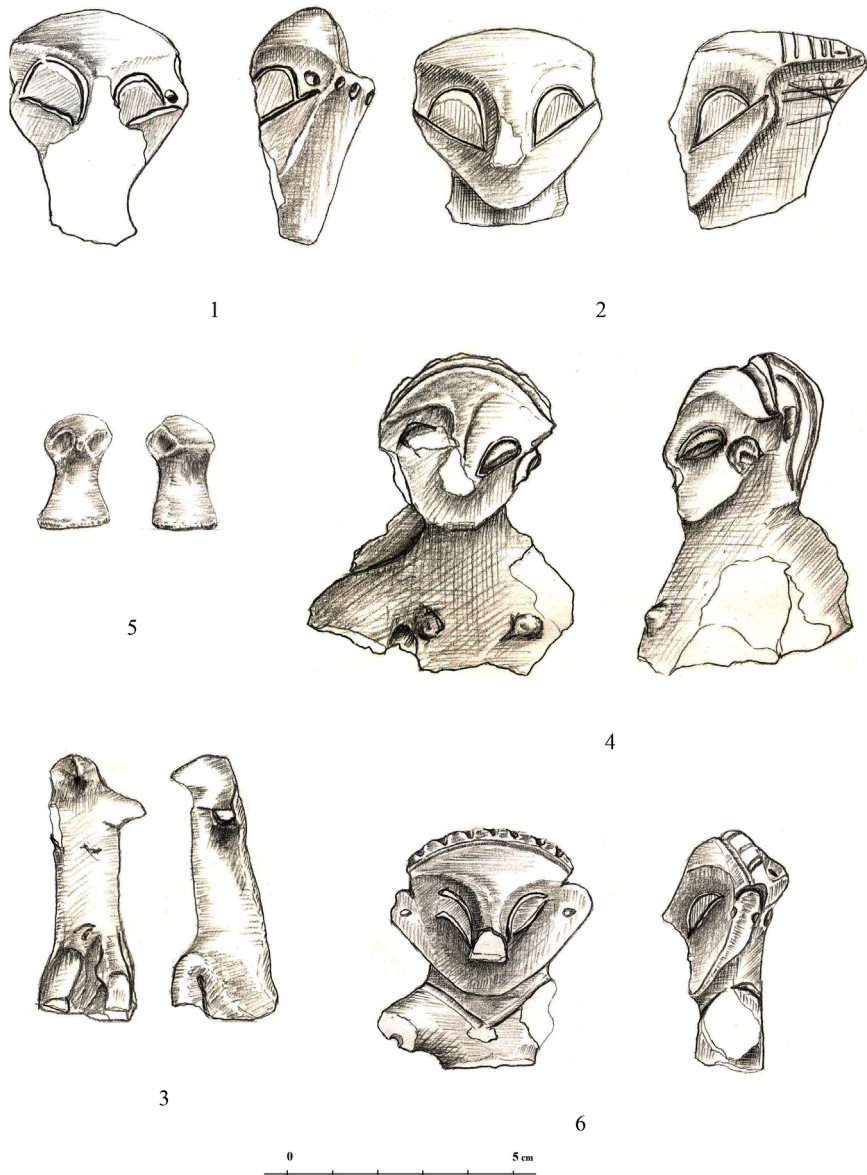
Duško Šljivar

Belgrade

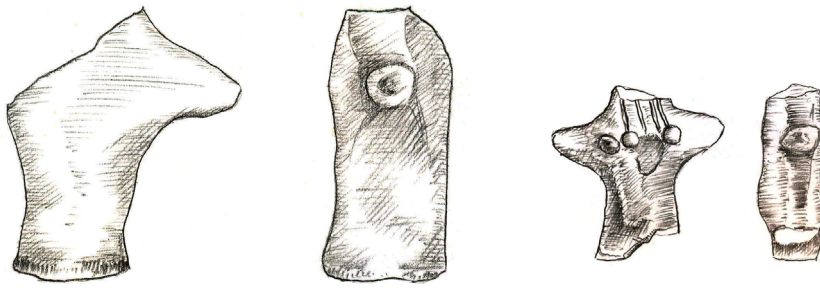
DECORATIVE MOTIFS ON ANTHROPOMORPHIC FIGURINES FROM THE SITE OF BELOVODE (EASTERN SERBIA)

Keywords: *anthropomorphic figurines, Belovode, decoration, applications, Late Neolithic, Central Balkans*

Anthropomorphic figurines represent some of the most intriguing and challenging archaeological artefacts. In this paper, we present general data on a large corpus of figurines (117 examples) from the Late Neolithic site of Belovode (Eastern Serbia), found in the course of several research campaigns conducted during the period from 2001 to 2008. An attempt was made to briefly address the issue of various decoration techniques and motifs represented on Late Neolithic figurines from this site with special emphasis on particular decorative elements that could represent both clothing – belts, straps and bell-skirts, and accessories – necklaces and bracelets. These decorative motifs, which were mainly applied on figurines that were modelled in the same, rather schematic manner, are what enhances their distinct appearance. Although they strongly resemble adornments crafted of copper, which were easily available at the settlement of Belovode and its vicinity, we argue that other possibilities must be taken into account when assessing the materials represented on the Late Neolithic anthropomorphic figurines. Finally, we argue that these objects could have been used to express the social status, or in other words, that they could be related to a group of individuals who held a similar position or were performing a similar role within Late Neolithic communities. Finally, our main attempt was to stress the importance of presenting and discussing these finds in order to gain a better understand of the development of decorations on anthropomorphic figurines and their meaning.

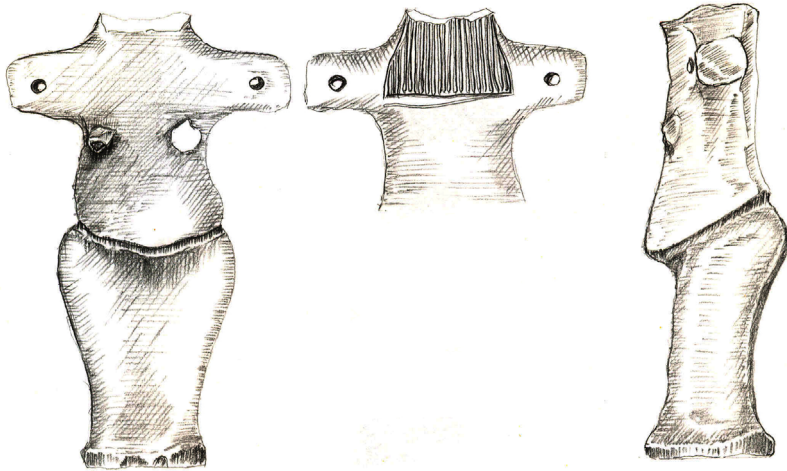

Т. I Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда VIII (цртежи: А. Ђорђевић)
 Pl. I Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench VIII (drawings: A. Đorđević)

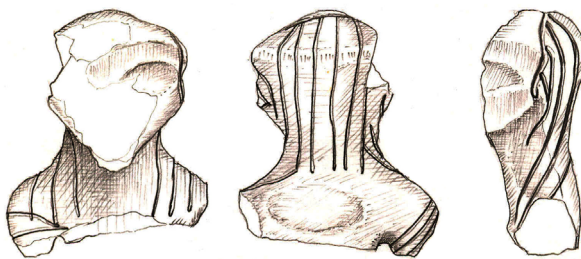

7

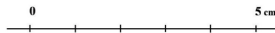
9

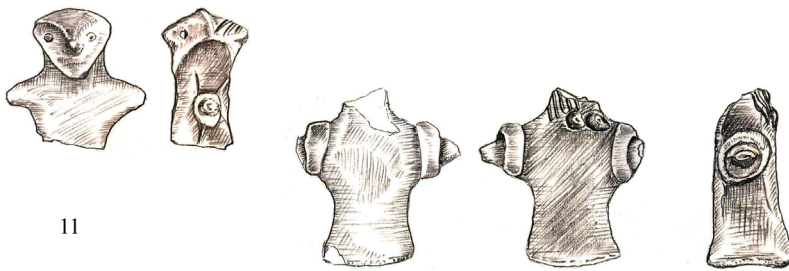
8

10

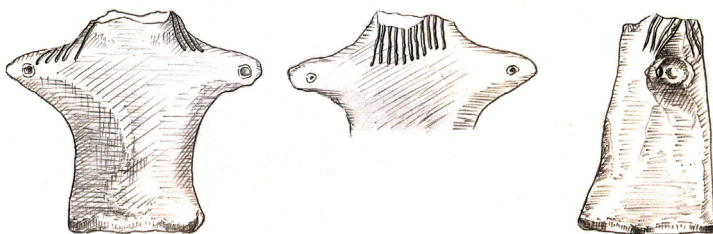

T. II Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда VIII (цртежи: А. Ђорђевић)
Pl. II Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench VIII (drawings: A. Đorđević)

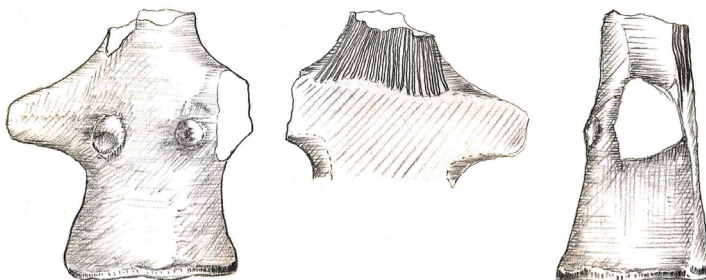

11

14

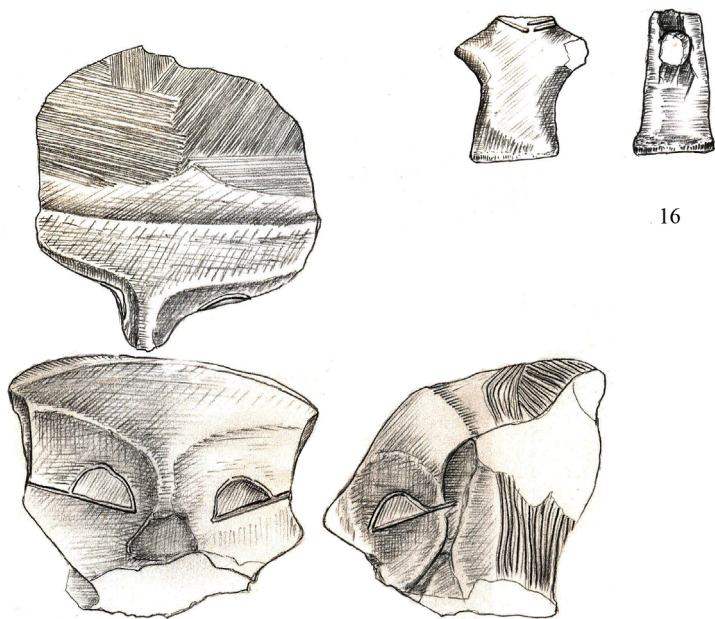
12

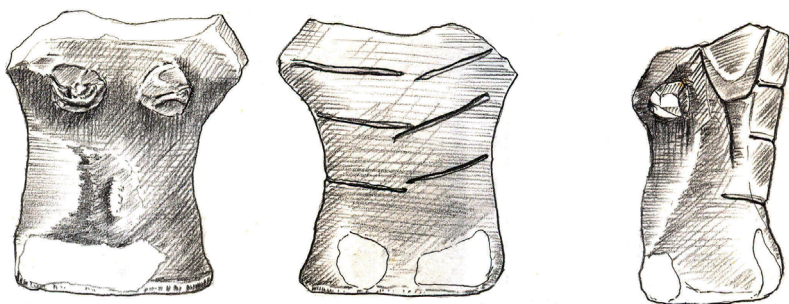
13

T. III Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда VIII (цртежи: А. Ђорђевић)
Pl. III Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench VIII (drawings: A. Đorđević)

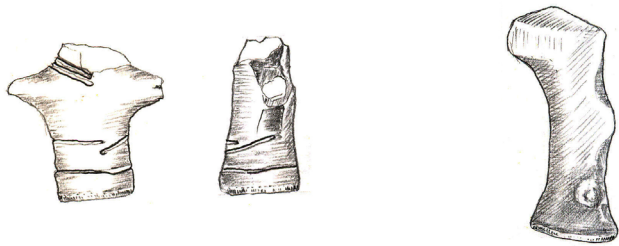
15

17

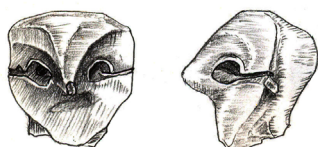

Т.ІV Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда VIII (цртежи: А. Ђорђевић)
 Pl. IV Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench VIII (drawings: A. Đorđević)

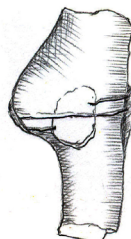

21

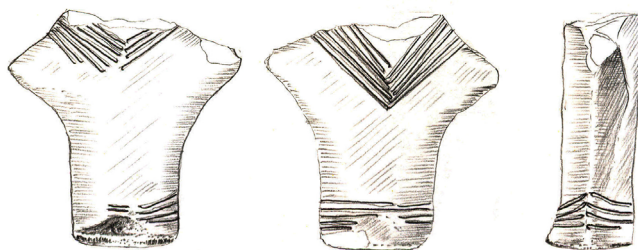
19

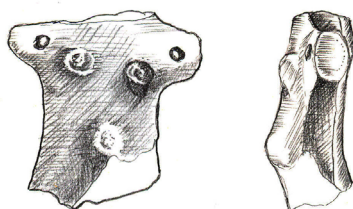
20

23

22

18

T. V Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда VIII (цртежи: А. Ђорђевић)
Pl. V Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench VIII (drawings: A. Đorđević)

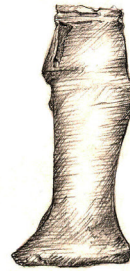
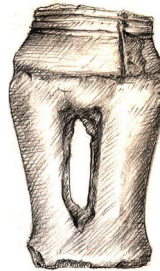
41

42

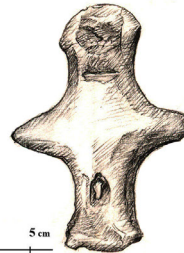
43

44

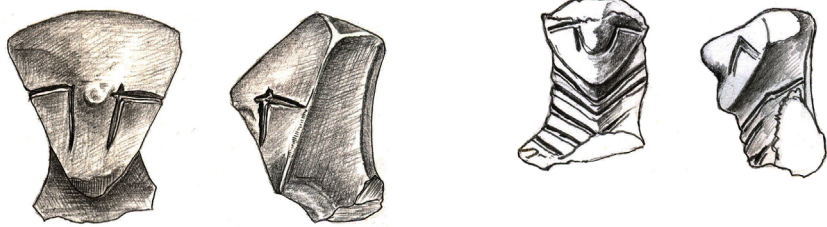

45

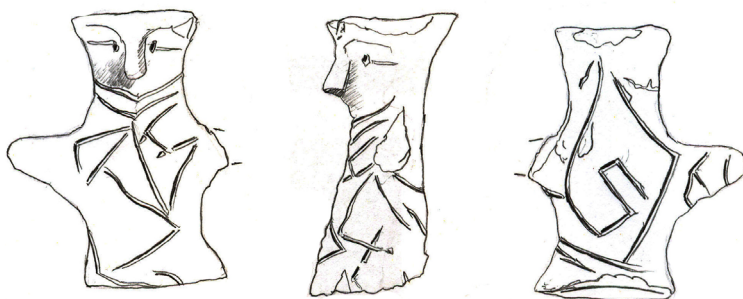
46

T.VI Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда IX (цртежи: А. Ђорђевић)
Pl. VI Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench IX (drawings: A. Đorđević)

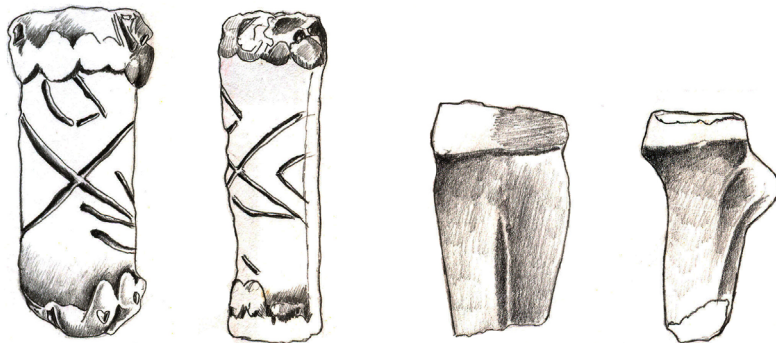

30

32

31

34

33

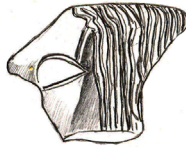
Т. VII Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда IX (цртежи: А. Ђорђевић)
 Pl. VII Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench IX (drawings: A. Đorđević)

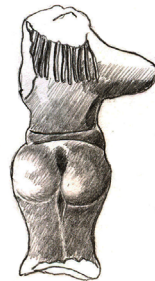
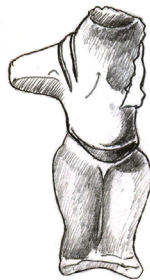
35

36

37

38

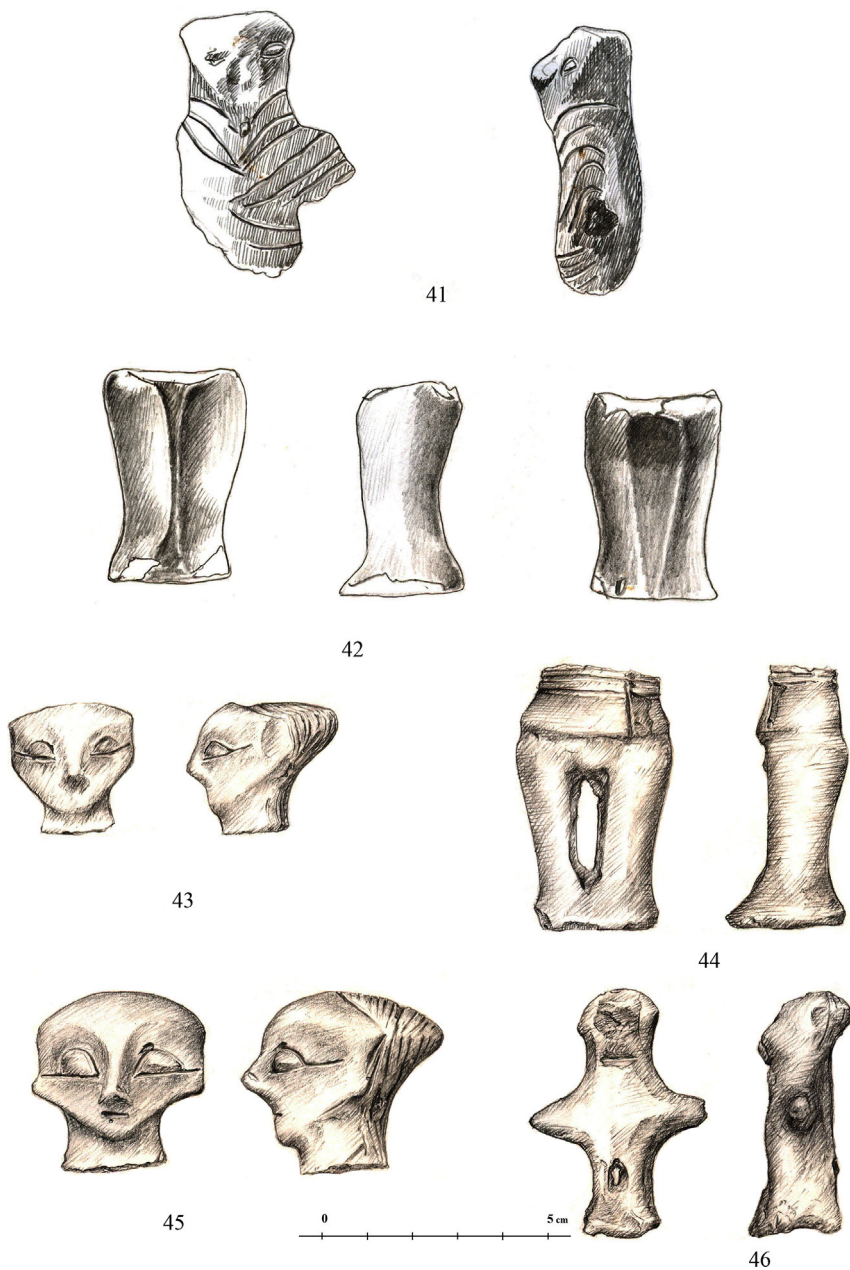
39

40

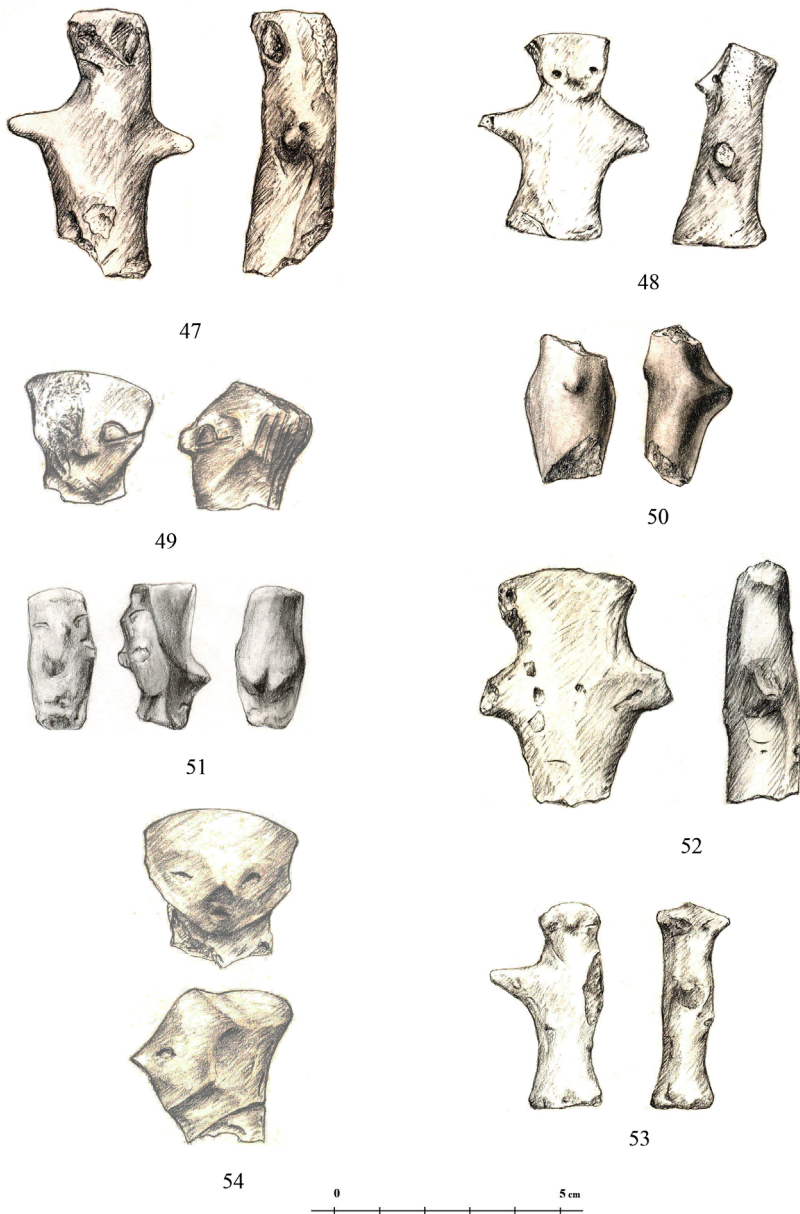

T.VIII Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда IX (цртежи: А. Ђорђевић)
Pl. VIII Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench IX (drawings: A. Đorđević)

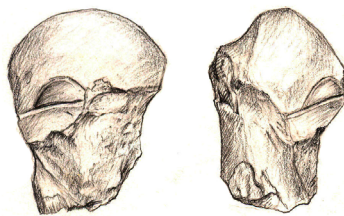
T. IX Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда IX (41–42), Сонда X (43–46)
 (цртежи: А. Ђорђевић)

Pl. IX Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench IX (41–42), Trench X (43–46)
 (drawings: A. Đorđević)

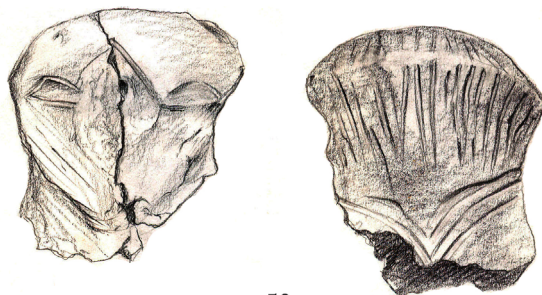

T. X Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда X (47–51), Сонда XI (52–54)
(цртежи: А. Ђорђевић)

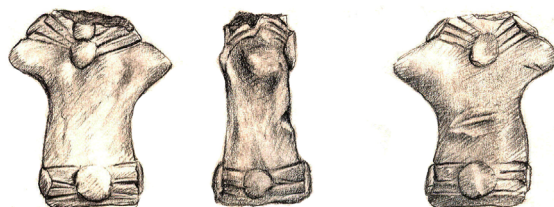
Pl. X Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench X (47–51), Trench XI (52–54)
(drawings: A. Đorđević)

55

56

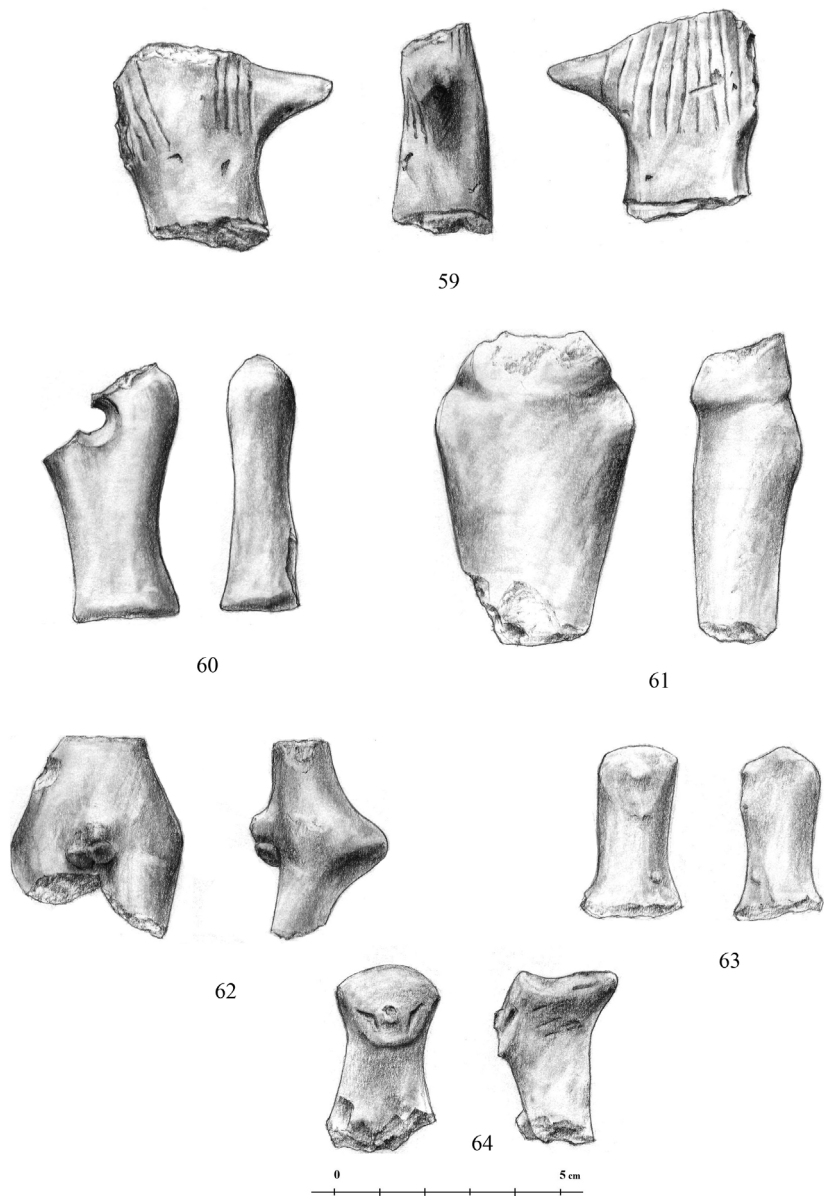
57

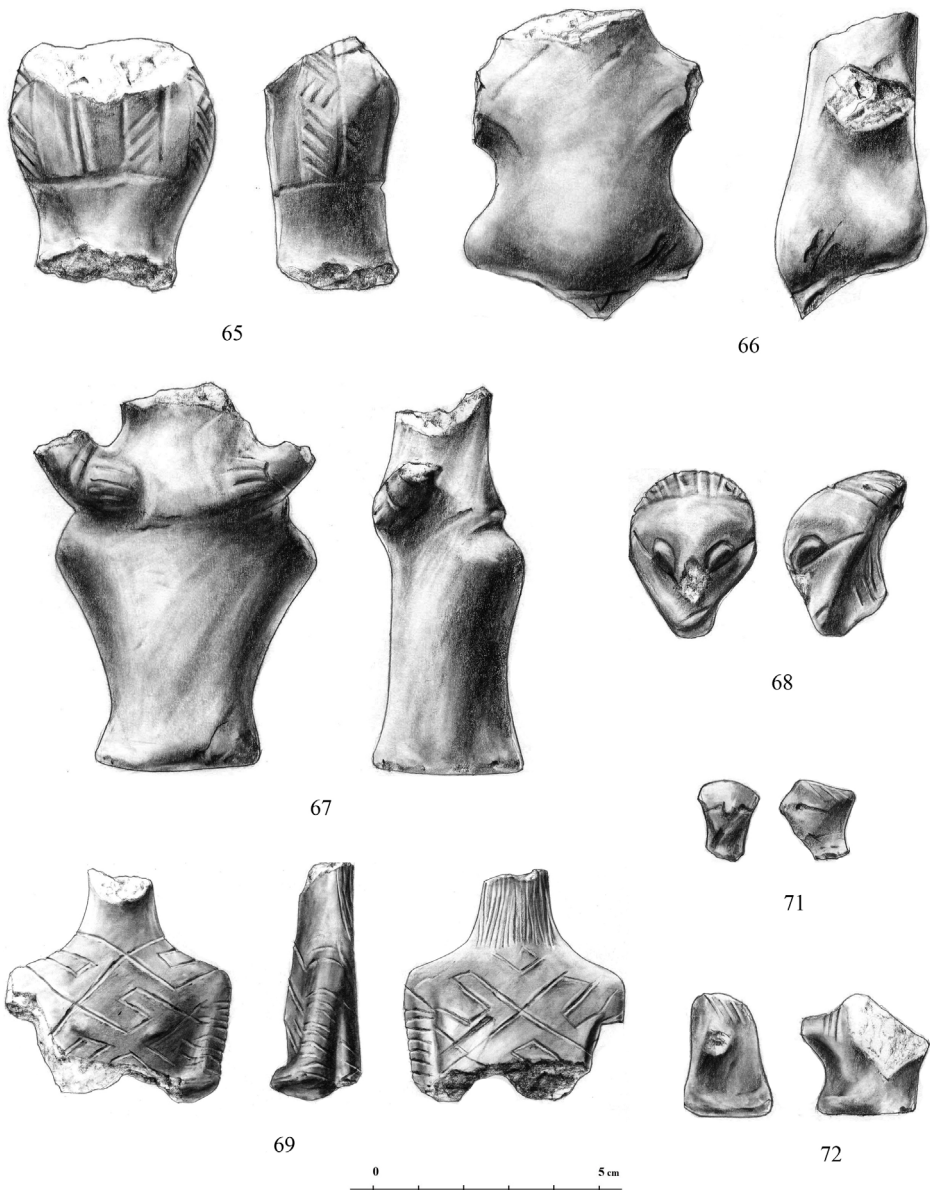
58

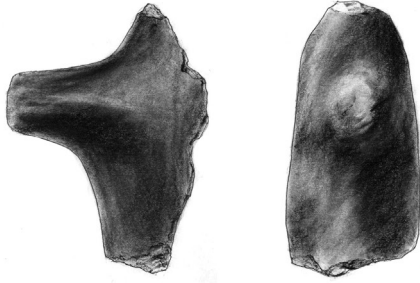
Т. XI Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XI (цртежи: А. Ђорђевић)
Pl. XI Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XI (drawings: A. Đorđević)

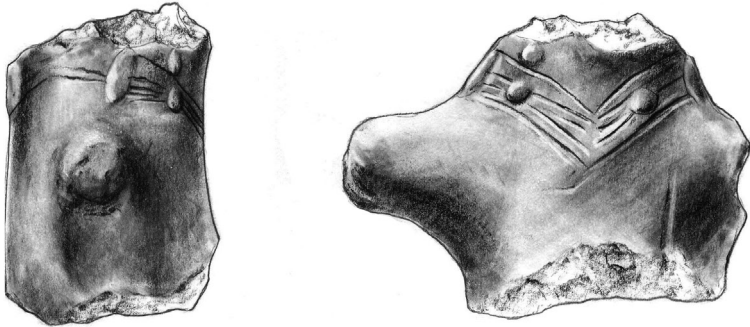
Т. XII Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда X (цртежи: А. Ђорђевић)
 Pl. XII Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench X (drawings: A. Đorđević)

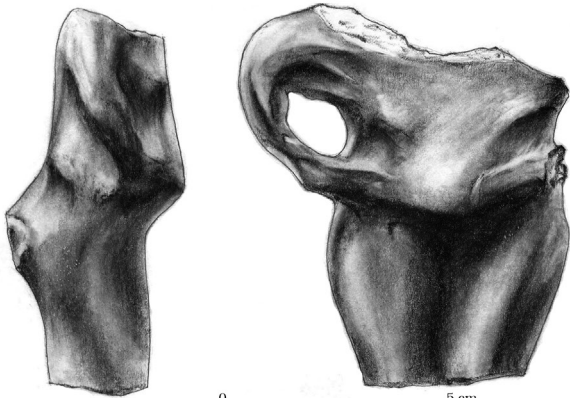
Т. XIII Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XII (цртежи: С. Марковић)
Pl. XIII Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XII (drawings: S. Marković)

73

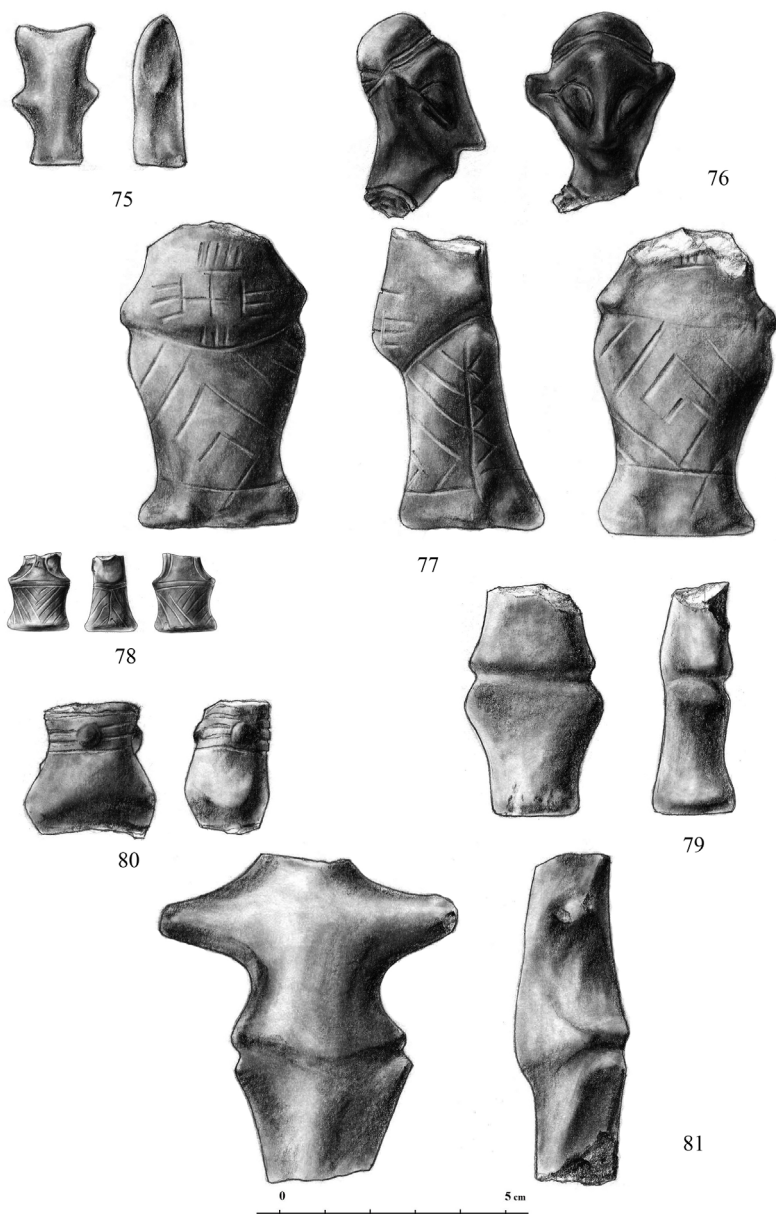
74

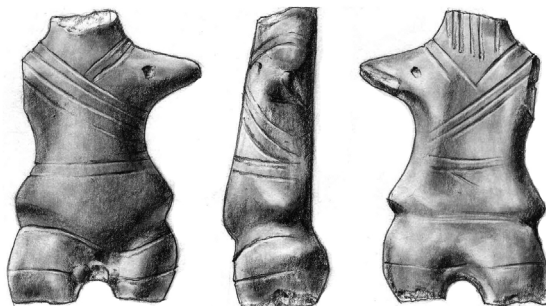
70

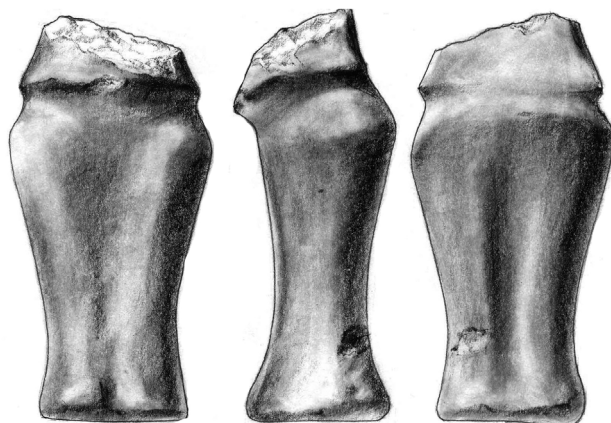
T. XIV Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XII (цртежи: С. Марковић)
Pl. XIV Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XII (drawings: S. Marković)

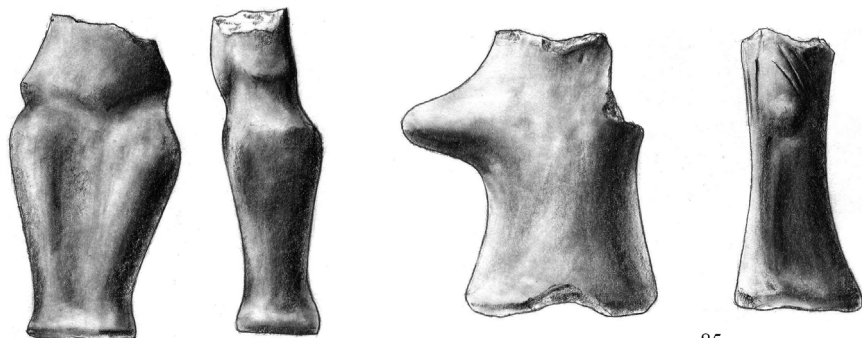
Т. XV Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XIII (цртежи: С. Марковић)
 Pl. XV Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XIII (drawings: S. Marković)

82

83

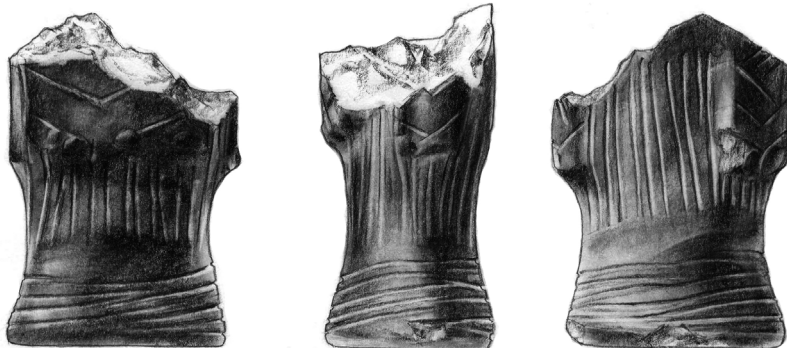

84

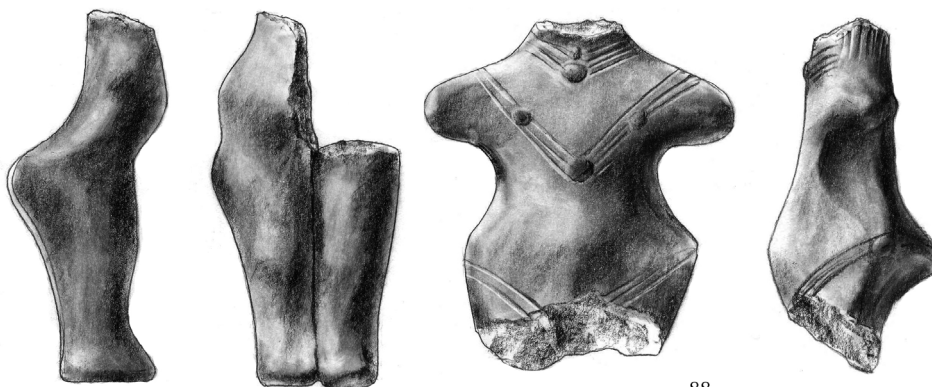

85

T. XVI Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XIII (цртежи: С. Марковић)
Pl. XVI Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XIII (drawings: S. Marković)

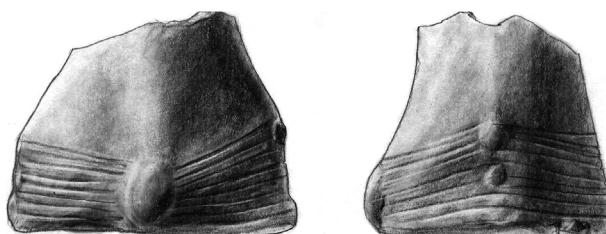

86

87

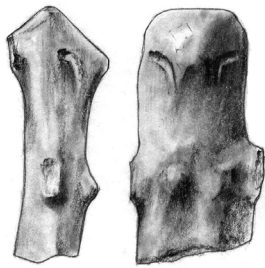
88

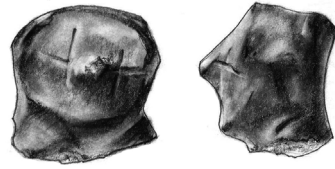
89

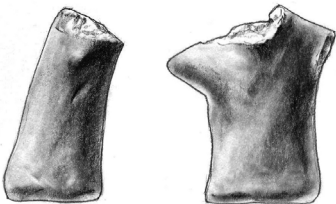
Т. XVII Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XIII (цртежи: С. Марковић)
Pl. XVII Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XIII (drawings: S. Marković)

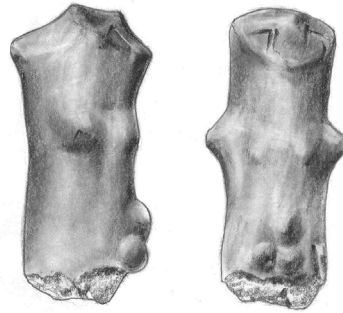
90

91

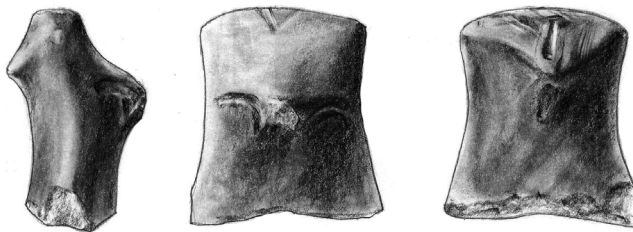
92

93

94

95

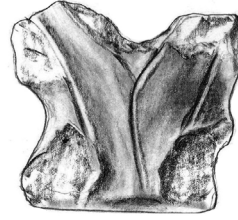
T. XVIII Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XIII (цртежи: С. Марковић)
Pl. XVIII Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XIII (drawings: S. Marković)

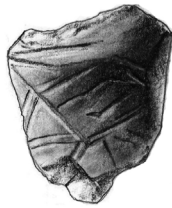
96

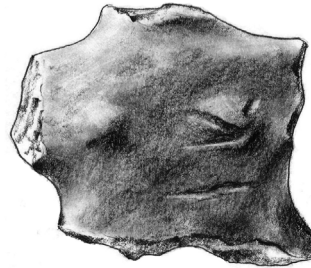
97

98

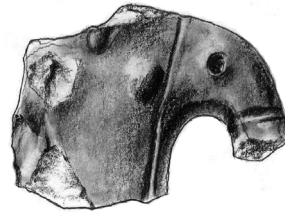
99

100

101

102

103

Т. XIX Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XIV (цртежи: С. Марковић)
Pl. XIX Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XIV (drawings: S. Marković)

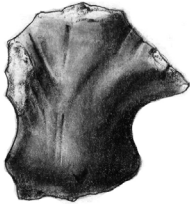
104

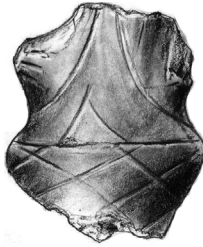
105

106

107

108

109

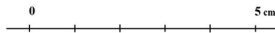
110

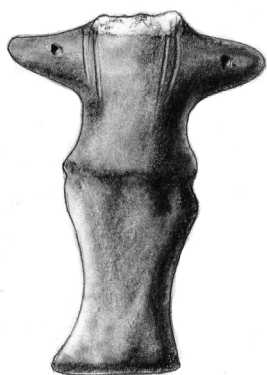
111

112

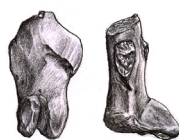
T. XX Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XIV (цртежи: С. Марковић)
Pl. XX Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XIV (drawings: S. Marković)

113

114

115

116

117

T. XXI Антропоморфне фигурине, Беловоде, Сонда XIV (цртежи: С. Марковић)
Pl. XXI Anthropomorphic figurines, Belovode, Trench XIV (drawings: S. Marković)